

ԱՐՏՅՈՄ ԳԵՐԱՍԻՄԻ
ԱՆԴՐԵԱՍՅԱՆ

«Երաժշտական Հայաստան» ամսագրի խմբագրական խորհրդի
երաշխավորությամբ՝ Գոհար Կառլենի Շագոյանի՝ 4.12.2025 թ.,
ընդունվել է տպագրության՝ 10.12.2025 թ.,
ներկայացրել է հեղինակը՝ 2.11.2025 թ.:
© Հեղինակ, 2025: Հասանելի է Creative Commons Attribution
4.0, 3.0 Licence-ին համապատասխան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

**«Առնո Բաբաջանյանի հիշատակին» միջազգային հիմնադրամի
գիտահետազոտական գծով փոխնախագահ, արվեստի պատմաբան**
E-mail: artyom_andreasyan.97@mail.ru
DOI: 10.58580/18290019-2025.1.68-77

ԷՋԵՐ ԱՌՆՈ ԲԱԲԱՋԱՆՅԱՆԻ ԵՎ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՍՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Ամփոփում

ԽՍՀՄ ժողովրդական արտիստներ Ալեքսանդր Հարությունյանը և Առնո Բաբաջանյանը մտերիմ ընկերներ են եղել մինչև պրոֆեսիոնալ տարիքից մինչև վերջինիս վախճանը: Ավելին՝ երաժիշտ գործընկերների և ծանոթների մեջ Հարությունյանը միակն էր, որ Բաբաջանյանի հանդեպ չի ունեցել նախանձի զգացում:

Այս երկու նշանավոր երաժիշտները, որ խոր հետք են թողել հայկական դասական, ինչպես նաև էստրադային երաժշտության զարգացման ուղու վրա, միասին ստեղծել են տարբեր ժանրերի ստեղծագործություններ՝ Հայրենական Մեծ պատերազմին նվիրված «Կործանիչ ջոկատի երգը» (1940-ական թվականների սկիզբ); ՀԽՍՀ պետական օրհների թեկնածու (1944 թ., խոսք՝ Սարմենի), որը մեզ է հասել մի շարք տարբերակներով և հետագայում հրապարակվել է նոր խոսքերով՝ որպես ձոներգ Ստալինին; «Հայկական ռապսոդիա» երկու դաշնամուրի համար (1950); «Տոնական» երկու դաշնամուրի և հարվածային գործիքների համար (1960 թ.): Որոշ հրապարակումներում որպես նրանց համատեղ ստեղծագործություն է ներկայացվում 1942 թ. Բաբաջանյանի գրած, այդ տասնամյակում քանիցս հնչած և առայժմ պատառիկներով պահպանված Պարբ: Սույն հոդվածում հնարավոր չափով ամբողջացվում են այս բոլոր երկերի մասին առկա պատմագիտական տվյալները: Բացի այդ՝ առաջին անգամ հրապարակվում է երկու բնագիր՝ 1944 թ. գրված օրհների նախնական աշխատանքային տարբերակը և 1942 թ. գրված Պարբից պահպանված երկու պատառիկ: Կոմպոզիտորական համագործակցությունից բացի՝ Բաբաջանյանն ու Հարությունյանը բազմիցս հանդես են եկել որպես դաշնամուրային դուետ՝ հնչեցնելով իրենց ստեղծագործությունները և ոչ միայն:

Բանալի-բառեր. Առնո Բաբաջանյան, Ալեքսանդր Արությունյան, դաշնամուրային դուետ, Հայկական ռապսոդիա, Տոնական նախերգանք, Արամ Խաչատրյան, Իոսիֆ Ստալին, Խորհրդային Միություն, Հայաստանի օրհներգ, Պար, հատվածներ, երաժշտության պատմություն:

Abstract

Art historian, Vice President of the Arno Babajanian International Foundation for Scholarly Research, **Artyom Gerasim Andreasyan**. - *"Pages from the History of the Creative Collaboration between Arno Babajanian and Alexander Harutyunyan"*.

Alexander Harutyunyan and Arno Babajanian, both People's Artists of the USSR, were close friends from preschool age until the latter's untimely death. These two outstanding musicians, who left a deep mark on the path of development of Armenian classical, as well as Estrada music, together created works of various genres: "Song of the Attacker Squad" dedicated to the Great Patriotic War (early 1940s); Candidate for the State Anthem of the Armenian SSR (1944, lyrics by Sarmen), which has come down to us in a number of versions and was soon published with new lyrics as a festival ode to Stalin; "Armenian Rhapsody" for two pianos (1950); "Festive" for two pianos and percussion (1960). Some publications present another composition as their joint work: that is the Dance for two pianos, written by Babajanian in 1942, performed frequently during that decade yet preserved just in a couple of draft fragments. The present article comprises the available historical data on all these works to the extent possible. In addition, two musical materials are published here for the first time: a draft version of the 1944 Anthem and the two fragments attributed the 1942 Dance. In addition to their compositional collaboration, Babajanian and Harutyunyan frequently performed as a piano duo, the repertoire of which contained more than their own works.

Key Words: Arno Babajanian, Alexander Harutyunyan, piano duo, Armenian Rhapsody, Festive Overture, Aram Khachaturian, Joseph Stalin, Soviet Union, Armenian State Anthem, Dance, fragments, music history.

Абстракт

Историк искусства, вице-президент Международного Фонда памяти Арно Бабаджаняна по научно-исследовательской работе **Артём Герасимович Андреасян**. - «Страницы истории творческого содружества Арно Бабаджаняна и Александра Арутюняна».

Народные артисты СССР Александр Григорьевич Арутюнян и Арно Арутюнович Бабаджанян были близкими друзьями с дошкольного возраста вплоть до кончины последнего. Эти два выдающихся музыканта, оставившие глубокий след в развитии армянской классической, а также эстрадной музыки, вместе создали ряд произведений в различных жанрах: «Песня истребительного отряда», посвященная Великой Отечественной Войне (начало 1940-х гг.); конкурсный вариант Гимна Армянской ССР (1944, слова Сармена), дошедший до нас в нескольких вариантах и впоследствии опубликованный с новыми словами в качестве «Оды Сталину»; «Армянская рапсодия» для двух фортепиано (1950); «Праздничная» для двух фортепиано и ударных инструментов (1960). В некоторых публикациях в качестве их совместной работы также представляется Танец для двух фортепиано, написанный Бабаджаняном в 1942 году, неоднократно исполнявшийся в это десятилетие, однако сохранившийся в ряде черновых фрагментов. В настоящей статье по мере возможности обобщаются имеющиеся историографические данные по всем этим произведениям. Кроме того, впервые публикуются два нотных материала: рабочий вариант Гимна (1944) и два сохранившихся фрагмента, относящихся к Танцу (1942). Помимо композиторского сотрудничества, Бабаджанян и Арутюнян неоднократно выступали в качестве фортепианного дуэта, репертуар которого состоял из их собственных произведений и не только.

Ключевые слова: Арно Бабаджанян, Александр Арутюнян, фортепианный дуэт, Армянская рапсодия, Праздничная увертюра, Арам Хачатурян, Иосиф Сталин, Советский Союз, Гимн Армении, Танец, фрагменты, история музыки.

Ներածություն

Հայկական և առհասարակ նախկին խորհրդային երկրների երաժշտական մշակույթի պատմության մեջ ստեղծագործական ընկերության առավել վառ օրինակ է «Հայկական հզոր հնգյակը», որի անդամներն էին ԽՍՀՄ ժողովրդական արտիստներ Ալեքսանդր Գրիգորի Հարությունյանը (1920-2012 թթ.), Ղազարոս Մարտիրոսի Սարյանը (1920-1998 թթ.), Անտո Հարությունի Բաբաջանյանը (1921-1983 թթ.), Էդվարդ Միքայելի Միրզոյանը (1921-2012 թթ.) և ՀԽՍՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ Ադամ Գեղամի Խուդոյանը (1921-2000 թթ.): Այս կոմպոզիտորական խմբի պատմությունն իր բազմաթիվ վառ և հիշարժան ղըրվագներով լուսաբանված է ինչպես հուշագրական հրապարակումներում (հիշենք թեկուզ Հարությունյանի, Խուդոյանի և Միրզոյանի հուշերի գրքերը), այնպես էլ երաժշտագիտական աշխատություններում:

Հատկապես առանձնանում է Ալեքսանդր Հարությունյանի և Առոտ Բաբաջանյանի ստեղծագործական ընկերությունը: Նրանք մոտ ընկերներ էին դեռևս մինչդպրոցական տարիքից, Հարությունյանի վաղագույն հուշերը Բաբաջանյանի մասին վերաբերում են 1926 թվականին (14. էջ 11): Երաժշտական վարպետության հասնելու գրեթե ամբողջ ճանապարհը նրանք անցան միասին: 1934 թվականին միասին (14. էջ 11) ընդունվեցին Երևանի կոնսերվատորիայում նոր բացված կոմպոզիտորական դասարանը (դեկավար՝ Մարգիս Բարխուդարյան, ասիստենտ և դասարանի փաստացի դեկավար՝ Վարդգես Տալյան): 1938 թ. մայիսի 23-ին Մոսկվայի Հայ մշակույթի տանն անցկացվեց նրանց համատեղ ստեղծագործական երեկո (9. էջ 199): Հայրենական Մեծ պատերազմի տարիներին, երբ Մոսկվայի կոնսերվատորիայի անձնակազմն էվակուացված էր, և դաշնակահար, պրոֆեսոր Գոնստանտին Բզումովին ընդունել էր Երևանի կոնսերվատորիայում դասավանդելու՝ նույնի դիրեկտոր Գոնստանտին Սարաջևի առաջարկը (16. էջ 74), Հարությունյանն ու Բաբաջանյանն այստեղ միասին ուսանեցին Բզումովի մոտ: 1945 թ. դեկտեմբերի 9-ին Հայֆիլհարմոնիայի փոքր դահլիճում (այժմ՝ Առոտ Բաբաջանյանի անվան համերգասրահ) նրանք միասին կատարեցին

Արամ Խաչատրյանի՝ երկու դաշնամուրի համար գրված «Երեք պիես» շարքը (Օստիանտո, Ռոմանո, Ֆանտաստիկ պար): Այս առաջնամկվազի կատարողների անունները հիշատակված են Լաֆֆի Խաբաջանյանի՝ Խաչատրյանի դաշնամուրային ստեղծագործությանը նվիրված մենագրության մեջ (26. էջ 161), սակայն չգիտես ինչու դուրս են թողնվել Խաչատրյանի երկերի ժողովածուից (27. էջ 9, 11):

Ավելորդ կլինի խոսել պատերազմից հետո Մոսկվայի Հայ մշակույթի տանը Հենրիխ Լիտինսկու դեկավարությունը նրանց անցած կոմպոզիտորական վերապատրաստման շրջանի մասին: Հիշատակենք միայն, որ այս նպատակով Մոսկվա տեղափոխվելուց քիչ անց 1946 թվականի մայիսի 12-ին, երբ Հայ մշակույթի տան հանրակացարանում նշում էին Էդվարդ Միրզոյանի ծննդյան 25-ամյակը, ՀԽՍՀ Նախարարների խորհրդին կից արվեստի գործերի վարչության պետ Գրիգորի Դոմբանն իր շնորհավորական խոսքում նշեց. «Я пью за дружбу вашу, молодые композиторы, и считаю ее новым жанром в армянской музыке» (15. С. 28-29).

Եթե դասական երաժշտության պատմության մեջ «հա Եթե դասական երաժշտության պատմության մեջ «համատեղ ստեղծագործություն» եզրույթն առավել հաճախ նշանակում է, որ ստեղծագործությունը բազմամաս է, և ամեն մի հատվածի վրա մեկական կոմպոզիտոր է առանձին աշխատել, ապա համեմատաբար սակավ է հանդիպում, որ երկու կամ նույնիսկ ավել կոմպոզիտորներ համատեղ աշխատեն միննույն պիեսի վրա. այդուհանդերձ, այս երևույթը բավականին հաճախ է հանդիպել խորհրդային կոմպոզիտորական պրակտիկայում:

Հիշենք օրինակներ Առնո Բաբաջանյանից: Նա Բորիս Ալեքսանդրովի հետ միասին ստեղծեց քաղաքացիական երգեր՝ «Цвети, любимая Отчизна» և «Будем тебе всегда верны», իսկ Կիրիլ Մոլչանովի հետ՝ «Комсомольская прощальная»: Բսկ Ալեքսանդր Հարությունյանի հետ միասին ստեղծեց հետևյալ երկերը. «Песня истребительного отряда», գրվել է 1940-ական թվականներ՝ Մեծ Հայրենականի շրջանում: Բնագիրը հայտնաբերված չէ, և այդ պատճառով առայժմ ստիպված ենք սահմանափակվել

երաժշտագետ Ալեքսանդր Շահվերդյանի գնահատականի մեջբերմամբ. «Превосходную, полную силы, задора и мужества «Песню истребительного отряда» написали талантливые юноши — А. Арутюнян и А. Бабаджанян» (29. С. 23-24).

- Հայկական ԽՍՀ օրհներգի թեկնածու տարբերակ՝ խառն երգչախմբի և սիմֆոնիկ նվագախմբի համար (1944 թ.):

- «Հայկական ռապսոդիա» երկու դաշնամուրի համար (1950 թ.):

- «Տոնական» նախերգանք՝ երկու դաշնամուրի և հարվածային գործիքների համար (1960 թ.):

Երաժշտական գրականության մեջ Հարությունյանի և Բաբաջանյանի համատեղ գրած ստեղծագործությունների թվում երբեմն հիշատակվում է նաև Պարբ երկու դաշնամուրի համար՝ գրված 1942 թ.:

Դաշնամուրային դուետ կազմելիս, որպես կանոն՝ Առնո Բաբաջանյանը կատարում էր առաջին, Հարությունյանը՝ երկրորդ դաշնամուրի նվագամասը, ինչն արձանագրված է ոչ միայն գրականության մեջ (օրինակ՝ 25. էջ 145), այլև «Հայկական Ռապսոդիայի» և «Տոնականի» պահպանված և հեռուստատեսությամբ ու համացանցով հրապարակված տեսանյութերում:

Հարությունյանը պատմում է. «Համատեղ հորինած այս ստեղծագործությունները գրվում էին զարմանալի թեթևությամբ և անկաշկանդ: Սակայն սխալ կլիներ կարծել, թե ստեղծագործական այդ պրոցեսը հեշտ ու հանգիստ էր ընթանում. լինում էին փոխադարձ վեճեր և առարկումներ, և հենց դրանցից էլ ծնվում էր ստեղծագործությունն իր հղկվածությամբ» (11. էջ 71):

Հայկական ԽՍՀ օրհներգի թեկնածու

1944 թ. ամռանը Երևանում կայացավ ՀԽՍՀ պետական օրհներգի խոսքերի և երաժշտության ստեղծման փակ մրցույթ:

Օրհներգի երաժշտության մրցույթին նախորդել էր խոսքերի մրցույթը, որին մասնակից 51 բանաստեղծները (այդ թվում՝ Ավետիք Իսահակյանը, Դերենիկ Դեմիրճյանը, Նաիրի Զարյանը, Հովհաննես Շիրազը, Գեղամ Սարյանը, Ազատ Վշտունին, Սիլվա Կապուտիկյանը, Գևորգ Էմինը) ներկայացրել էին ընդհանուր 88 տարբերակ: Այդ մրցույթում հաղթող էր ճանաչվել Սարմենը (Արմենակ Սարգսյան):

Երաժշտական մրցույթին մասնակցեց 43 կոմպոզիտոր, որոնց թվում առանձնանում էին Անուշավան Տեր-Ղևոնդյանը, Սարգիս Բարխուդարյանը, Քրիստափոր Քուշնարյանը, Երվանդ Սահառունին, Արտեմի Այվազյանը, Վարդան Տիգրանյանը, Գրիգոր Եղիազարյանը, Գայանե Չեքոտարյանը, Ալեքսանդր Հարությունյանը, Առնո Բաբաջանյանը, Էդվարդ Միրզոյանը: Ներկայացվեց ընդհանուր 66 երաժշտական տարբերակ (7. էջ 98-99), ընդ որում՝ բոլոր թեկնածու օրհներգերը պիտի գրվեին «Սովետական ազատ

աշխարհի Հայաստան» խոսքերով: Եզրափակիչ փուլ անցան երկու թեկնածուներ՝ Հարությունյան-Բաբաջանյան տանդեմը և Արամ Խաչատրյանը: Վերջինս, ի դեպ, կարելի է ասել՝ վերջին պահին հասցրեց մասնակցել նախաեզրափակիչ մրցմանը՝ նախ Մոսկվայից ուղարկելով իր օրհներգի նոտաները, ապա նաև ինքն էլ Երևան ժամանելով (15. էջ 21): Ե՛վ Ալեքսանդր Հարությունյանը, և՛ Արամ Խաչատրյանն իրենց հուշերում գրում են, որ Խաչատրյանի օրհներգի ասպարեզ գալը դժվար դրության մեջ դրեց հանձնաժողովին (ղեկավար՝ Արմեն Գուլակյան), որը մինչև այդ արդեն պատրաստվում էր ընտրությունը կատարել Հարությունյանի և Բաբաջանյանի համատեղ ներկայացրած տարբերակի օգտին. բացի այդ՝ Խաչատրյանն իր տարբերակն ուղարկել էր առանց «ղեկի» (28. էջ 89): Վերջնական արդյունքը եղավ այն, որ պաշտոնապես հաստատվեց Արամ Խաչատրյանի օրհներգը. երիտասարդ մրցակիցների խոսքերով՝ հաղթեց Վարպետը:

Կարելի էր կարծել, թե ՀԽՍՀ պետական օրհներգի ստեղծման մրցույթի մանրամասները հրապարակայնորեն կլուսաբանվեին ժամանակին: Սակայն հանրապետական առաջնային նշանակության օրաթերթերի («Խորհրդային Հայաստան», «Коммунист») 1944 թ. համարներն այդպիսի, տվյալներ չեն հաղորդում: Ավելին՝ 1945 թ. հոկտեմբերի 16-ին ՀԽՍՀ ժողովրդների կայացրած գրավոր որոշումը՝ օրհներգի, ստեղծման մասնակից բանաստեղծներին, կոմպոզիտորներին ու հանձնաժողովի անդամներին պարգևատրելու մասին, սկսվում է հետևյալ կերպ. «В связи с завершением работы над созданием Государственного гимна Армянской ССР и последующим его утверждением вышестоящими органами...» (7. էջ 98): Սա ի նկատի ունենալով՝ այլևս պետք չէ պատահական համարել, որ Խաչատրյանի օրհներգն էլ առաջին անգամ լույս տեսավ 1945 թվականին՝ առանձին տպագրված կլավիրով:

Ալեքսանդր Հարությունյանի և Առնո Բաբաջանյանի համատեղ գրած օրհներգը մեզ է հասել մի քանի տարբերակով: Երևանի Ե. Չարենցի անվ. գրականության և արվեստի թանգարանում՝ Բաբաջանյանի ֆոնդում պահվում է կլավիրի երկու տարբերակ. առաջինը (N 639), չնայած մաքրագիր արտագրությամբ հանդես գալուն, մեղեդային առումով թողնում է նախնական աշխատանքային տարբերակի տպավորություն. այդ տարբերակը կից հրապարակում ենք ամբողջությամբ: Կլավիրի երկրորդ ձևագիր տարբերակը (N 614), որ Բաբաջանյանի ինքնագիրն է*, կառուցվածքային առումով մոտ է վերջնականին, սակայն երգամասը նոտագրված չէ. ավելին՝ այս տարբերակում բացակայում է coda-ն:

Բաբաջանյանի և Հարությունյանի համատեղ գրած օրհներգը հետագայում հրապարակվեց Մարմենի նոր խոսքերով՝ «Արևազարդ հայոց ազատ աշխարհում», որը ձոներգ է Ստալինին («Ապրիլ հավետ, մեր հանձարեղ Առաջնորդ...»): Դրա մեկ մաքրագիր արտագրություն պահվում է Ռուսաստանի երաժշտության ազգային

* Այս առթիվ արժե հիշատակել Հարությունյանի հաղորդած մեկ տեղեկությունը բուն ստեղծագործական ընթացքի մասին. «В работе над

припевом остановились на варианте, предложенном Арно». (15. С. 21)

թանգարանում (ֆ. 230, ԷՃ.ՔՐ. 147): Մինչ օրս եղած հրատարակություններից առաջնային կարևորություն ունեն հետևյալները.

Մինչ օրս եղած հրատարակություններից առաջնային կարևորություն ունեն հետևյալները.

- Ստալինին. /Ժողովածու ինքնագործ երգեցիկ խմբերի համար /Հայկ. ՍՍՌ ժող. ստեղծ. տուն. - Ե., 1947. - էջ 1-7 (տեքստը՝ հայ.)

- Ստալին. - Ե.: Հայպետհրատ, 1949. - 8 էջ (տեքստը՝ հայ. և ռուս.)

- Ստալին. /Սովետահայ կոմպոզիտորների երգերի ժողովածու: Նվիրվում է Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման XXX տարեդարձին. - Ե.: Հայպետհրատ, 1950. - էջ 31-35 (տեքստը՝ հայ. և ռուս.)

2022 թ. սովետական երաժշտությանը նվիրված *sovmusic.ru* կայքում հրապարակվեց «Ստալինին» ձևերգի արխիվային ձայնագրություն՝ Ա. Սպենդիարյանի անվ. օպերային թատրոնի երգչախմբի և սիմֆոնիկ նվագախմբի կատարմամբ*[2]:

Վերջում մի քանի խոսք ստեղծագործության հետագա ճակատագրի մասին: Նախ լսենք համահեղինակ Ալեքսանդր Հարությունյանին. «Արդեն ծանր հիվանդ էր, խնդրեց ինձ վերհիշել և վերականգնել 1944-ին մեր համատեղ գրած երգը՝ երգչախմբի և սիմֆոնիկ նվագախմբի համար, որի նոտաները անվերադարձ կորել էին... Օրերս կատարեցի Առնոյի խնդրանքը՝ վերականգնելով թե երգչախմբի, թե սիմֆոնիկ նվագախմբի պարտիտուրը» (11. էջ 71):

1991 թ. հուլիսի 1-ին ՀՀ Գերագույն խորհուրդը շարունակեց իր լիազուրկ նիստերը: Երեկոյան նիստում, ինչպես հաղորդել է Արմենյանը, «բուռն պայմաններում անցավ Հայաստանի Հանրապետության պետական օրհներգի և զինանշանի մասին որոշման նախագծի քննարկումը: ՀՀ Նախարարների խորհրդի նախագահի տեղակալ Կտրիճ Սարգսյանը խորհրդարանի քննարկմանը ներկայացրեց օրհներգի երկու տարբերակ՝ հանրահայտ «Մեր հայրենիք» երգը և 1944 թվականին Առնո Բաբաջանյանի և Ալեքսանդր Հարությունյանի կողմից գրված օրհներգի տարբերակը: Դանիլձում հնչեցին այդ երկու ստեղծագործությունների ձայնագրությունները, ընդ որում Բաբաջանյան-Հարությունյան երկյակի ստեղծագործությունը երկու տարբերակով՝ հին և նոր խոսքերով: Ի վերջո, քվեարկությանը մասնակցված 158 պատգամավորներից 146-ը նախապատվություն տվեց «Մեր հայրենիքին», 2 պատգամավոր դեմ քվեարկեց, իսկ 10-ը մնաց ձեռնպահ» (6.): Էդվարդ Միրզոյանի հաղորդած տեղեկությամբ՝ Բաբաջանյանի և Հարությունյանի համատեղ գրած օրհներգը կատարեց Հայաստանի երգչախմբային ընկերության երգչախումբը՝ դաշնամուրային նվագակցությամբ և Էմմա Ծատուրյանի ղեկավարությամբ (21. էջ 201):

«Առնո Բաբաջանյանի հիշատակին» հիմնադրամի ղեկավարության կազմակերպած «Главное — Отчизне служить!» ռազմահայրենասիրական 7-րդ փառատոնի ժամանակ հնչեց նաև Բաբաջանյանի. և Հարությունյանի

համատեղ գրած օրհներգը՝ փողային նվագախմբի համար արված նոր գործիքավորմամբ և «Ода Победе» անվան ներքո: Առաջին կատարումը տեղի, է ունեցել 2023 թ. նոյեմբերի 15-ին:

Հայկական ռապսոդիա

«Առնո Բաբաջանյանի հիշատակին» հիմնադրամի հայաստանյան մասնաճյուղի՝ նախկինում հրապարակված համառոտ տարեգրության մեջ այս ստեղծագործությունն ունեցել է 1948 թվագրումը (1.; 10. էջ 120): Մնացյալ՝ մեզ հայտնի բոլոր հրապարակումները (Հարությունյանի՝ առանձին գրքով լույս տեսած հուշերը, վերջինիս դաշնամուրային երաժշտության մասին Վյաչեսլավ Եդիգարյանի մենագրությունը, ինչպես նաև հենց բնագրի առանձին հրատարակությունները) մատնանշում են 1950 թվականը:

Ստեղծման պատմությունը հանգամանորեն ներկայացրել է Հարությունյանի իր հուշերում: Լսենք համահեղինակին. «Однажды нас с Арно Бабаджаняном пригласил к себе новый начальник Управления по делам искусств Геворк (Кимик) Ованесян. Сообщив, что намечается большой правительственный концерт, он предложил нам написать к этому вечеру произведение для хора и оркестра (возможно, он помнил нашу совместную работу над гимном). Однако нас с Арно захватила идея написания пьесы для 2-х фортепиано. Придя к нему домой, мы стали обсуждать форму предполагаемого произведения и решили, что оно будет двухчастным, в чередовании медленного и быстрого разделов. Отец Арно, Арутюн Яковлевич, человек очень музыкальный, посоветовал нам взять в основу медленного раздела мелодию народной песни «Ай, бахманчи, бахманчи» («Эх, садовник»).

Работали мы каждый у себя дома, а потом встречались в консерватории, в классе с двумя роялями. Проигрывая материал, мы совместно искали и фактуру, и приемы развития, стараясь при этом, чтобы оба инструмента имели равные права. Вспоминаю, что я «с ходу» предложил фактуру быстрого раздела, а Арно, импровизируя, «нашел» тему. Дальше все пошло уже легче, и дней через десять мы завершили работу, назвав наше детище «Армянской рапсодией». Работать с Арно было чрезвычайно интересно. Конечно, возникали и споры, иногда горячие, но все это было естественно.

Рапсодию нашу мы впервые сыграли на упомянутом правительственном концерте, в зале оперного театра. Было это в марте 1950 года. После исполнения, в кабинете директора театра нас поблагодарил Анастас Иванович Микоян, к приезду которого был приурочен этот концерт. Приятно было принять поздравления присутствовавших здесь известных артистов театра имени Сундукяна Авета Аветисяна и Давида Маляна...

* http://sovmusic.ru/sam_download.php?fname=s17671

Ալեքսանդր Հարությունյան, Արնո Բաբաջանյան
Alexander Harutyunyan, Arno Babajanyan
Александр Арутюнян, Арно Бабаджанян

Арно в нашем дуэте заражал меня какими-то труднообъяснимыми импульсами, что, вероятно, определяло качество нашего исполнения — с необходимыми красками и игрой светотени» (15. С. 36-37).

Այս նույն պատմությունը փոքր-ինչ տարբերվող վարիացիաներով հանդիպում է Բաբաջանյանին նվիրված այլ հրապարակումներում՝ ընդհուպ մինչև Միխայիլ Տեր-Օհանյանի մենագրությունը (25. էջ 145-146): Միայն «Այ բաղմանչի» երգի առթիվ բոլորովին այլ տեղեկություն է հրապարակել երաժշտագետ Իգորաիլ Նեստեր. ըստ նրա՝ Բաբաջանյանն այն իբր գրառել է Երևանի փողոցներից մեկում դեռահաս աշուղի կատարումից (23. էջ 25):

Հետաքրքրական է նաև դաշնակահարուհի Էմմա Կարապետյանի հուշերից հետևյալ դրվագը, որը վերաբերում է ետ-ստեղծագործական առաջին ոչ պաշտոնական ունկնդրմանը. «Ранним мартовским утром 1950 г. в старом здании Ереванской консерватории, что по улице Кирова, Арно Арутюнович Бабаджанян и Александр Григорьевич Арутюнян уединились в зале и работали над новым произведением. Хотя двери были закрыты, звуки зарождавшегося произведения были слышны за ее пределами. Работа явно спорилась: напряженно, увлеченно, на одном дыхании, повторяя по нескольку раз отдельные места, выбирая лучший вариант. Так продолжалось около четырех часов. Неожиданно щелкнул замок, и в дверях показался Александр Григорьевич, радостный, легкий, счастливый. Увидев меня, Александр Григорьевич пригласил в зал. «Мы с Арно, — сказал он, — только что закончили работу над двухчастным произведением для двух роялей, которое назвали «Рапсодией»! Учти! Ты первая ее слушательница!» Сказав это, он быстро и легко спустился по ступенькам зала. Арно Арутюнович стоял на сцене и молчал. Было видно, что он устал. Но когда сели играть, усталость как рукой сняло. Сколько радости, удовольствия, задора было в нем!» (10. С. 209).

Այս նույն պատմությունը փոքր-ինչ տարբերվող վարիացիաներով հանդիպում է Բաբաջանյանին նվիրված այլ հրապարակումներում՝ ընդհուպ մինչև Միխայիլ Տեր-Օհանյանի մենագրությունը (25. էջ 145-146): Միայն «Այ բաղմանչի» երգի առթիվ բոլորովին այլ տեղեկություն է հրապարակել երաժշտագետ Իգորաիլ Նեստեր. ըստ նրա՝ Բաբաջանյանն այն իբր գրառել է Երևանի փողոցներից մեկում դեռահաս աշուղի կատարումից (23. էջ 25):

Հետաքրքրական է նաև դաշնակահարուհի Էմմա Կարապետյանի հուշերից հետևյալ դրվագը, որը վերաբերում է ետ-ստեղծագործական առաջին ոչ պաշտոնական ունկնդրմանը. Композиторский тандем в «Армянской Рапсодии» (22.): Անխուսափելի էր նաև, որ այս պիեսին առանձին ծավալուն անդրադարձներ պիտի կատարած լինեն մեր նշանավոր երաժշտագետները՝ Շուշանիկ Ափոյանից և Սուսաննա Ամատունուց մինչև Միխայիլ Տեր-Օհանյան և Վյաչեսլավ Եդիգարյան:

Ցանկացած երաժշտական ստեղծագործության պատմության ուսումնասիրման համար առաջնային կարևորություն ունի առաջին կատարման մասին հրստակ տվյալները՝ առկայությունը՝ սկսած ամիս-ամսաթվից: Տեքստաբանության մեջ այսպիսի մանրամասները, որպես կանոն, պարտադիր տեղ են գրավում տվյալ հեղինակի երկերի գիտական հրատարակության օժանդակ ապարատում՝ ըստ այդմ էական մասը կազմելով ստեղծագործության, այսպես ասած, «պաշտոնական անձնագրի» (2. էջ 104): Վերջինիս լիարժեք կամ թերի լինելն ուղղակիորեն մատնանշում է տվյալ կոմպոզիտորի ստեղծագործական պատմության ուսումնասիրվածության աստիճանը: Հայ երաժշտական գրականության մեջ «Հայկական ռապսոդիայի», ինչպես նաև մի շարք այլ ստեղծագործությունների պատմագիտական տվյալները մինչ օրս մնում են թերի, չնայած որ դրանք առավել լրիվ դարձնելու համար կան բոլոր կարևոր բաղադրյալները՝ ինչպես ուղղակի, այնպես էլ կողմնակի հուշումների տեսքով: «Հայկական ռապսոդիայի» դեպքում այդ բանալին ուղղակիորեն տալիս է Հարությունյանը՝ իր հուշերում նշելով, որ առաջին կատարումը եղավ 1950 թ. մարտին Երևանում՝ Անաստաս Միկոյանի պատվին կազմակերպված համերգի ժամանակ: Ուստի մնում էր հայկական մամուլում փնտրել տվյալներ 1950 թ. մարտին Միկոյանին նվիրված միջոցառման մասին: «Քանզի ոչ է պատմություն ճշմարիտ առանց ժամանակագրության, վասն որոյ և մանրախուզի քննեալ» գտնվեցին անհրաժեշտ տվյալները: Պարզվեց, որ այդ համերգը տեղի է ունեցել 1950 թ. մարտի 10-ին Երևանի Ա. Մալեդիարյանի անվ. օպերայի և բալետի պետական թատրոնում. այն եզրափակում էր ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի երրորդ գումարման դեպուտատի թեկնածու Անաստաս Միկոյանի նախընտրական հանդիպումը Երևանի «Ստալինյան» ընտրատեղամասի ընտրողների հետ (3.): Մարտի 12-ին արդեն տեղի ունեցան ընտրությունները:

«Հայկական ռապսոդիան» հեղինակային կատարմամբ ձայնագրվել և հրապարակվել է դեռևս 1951 թ.՝ ձայնակապատկների «Ապրելիսկի» գործարանի թողարկած N 20924-5 սկավառակի վրա: Խորհրդային տարիներին թողարկվել են նաև այլ դաշնամուրային դուետների ձայնագրություններ. թվարկենք՝ Լյուբով Բրուկ և Մարկ Տայմանով (1970 թ.), Նորա Նովիկ և Դաֆֆի Խարաջանյան (1974 թ.),

Գալինա և Յուլիա Տոբոլսկաներ (1980 թ.): 1995 թ. լույս տեսած «Arno Babadjanyan: Composer and Pianist» սկավառակում տեղ է գտել «Ռապսոդիայի»՝ 1973 թ. ձայնագրված հեղինակային կատարումը: Վերջերս Հայաստանի ազգային ռադիոյի ոսկե ֆոնդի առանց հրապարակումների մեջ հայտնվեց նաև մեկ՝ 1978 թ. հեղինակային ձայնագրություն: Բացի այդ՝ Էմմա Գարապետյանն իր հուշերում գրում է. «была сделана видеозапись в исполнении авторов, но, к огромному сожалению, на телевидении она попала в руки дилетанта, который из-за нехватки пленки стер эту ценнейшую для нас запись» (10. С. 210):

2021 թ. հուլիսին Բաբաջանյանի 100-ամյա հոբելյանի առթիվ Հայաստանի հանրային ռադիոյի հեռարձակած «15 րոպեներ քիչ է» հաղորդման ընթացքում Մարտին Վարդապարյանը, ի միջի այլոց, պատմում է, որ հեղինակները տևական ժամանակ չէին նոտագրում «Ռապսոդիան», այլ ընդամենը հնչեցնում էին այն տարբեր համերգների ժամանակ, իսկ նոտագրումը և տպագրության պատրաստելը Բաբաջանյանի նախաձեռնության արդյունքն է*: Այս տեղեկությունը կրնա լինի անվերապահորեն, եթե ԳԱԹ Բաբաջանյանի ֆոնդում պահպանված չլինեին «Ռապսոդիայի» առանձին փոքր պատառիկներ:

Ամբողջական ձեռագիրը գտնվում է Հարությունյանի արխիվում, որի պահպանությունն ստանձնել է վերջինիս դուստրը՝ լոնդոնաբնակ դաշնակահարուհի Նարինե Հարությունյանը:

Առաջին անգամ առանձին տպագրվել է Մոսկվայում 1952 թ.: Դրան հետևեցին երկու երևանյան առանձին հրատարակություն՝ 1958 և 1967 թվականներին: Ընդ որում՝ 1967 թ. հրատարակությունը խորագրված է «երկրորդ հրատարակություն», մինչդեռ այն, որոշակի բնագրային շտկումներով հանդերձ, հիմնված է 1958 թ. հրատարակության վրա, որն էլ իր հերթին նույնպիսի աղբյուրներ ունի մոսկովյան հրատարակության հետ: Արևմուտքում այն առավել հայտնի է ճապոնական «Zen-On» հրատարակչության կողմից 1994 թ. թողարկված առանձին տպագրությամբ:

Առնո Բաբաջանյանի երկերի ժողովածուի համար պատրաստվել է «Հայկական ռապսոդիայի» նոր ձրձգրոված բնագիր, որի հիմքում հավասարապես ընկած են 1952, 1958 և 1967 թվականների հրատարակությունները, որոնցից բացի՝ հաշվի են առնվել նաև 1973 և 1978 թվականների հեղինակային ձայնագրությունները:

Տոնական

Ժամանակի պարբերական մամուլում այս մանրանվագը երբեմն ստացել է «նախերգանք» ենթախորագիրը, որը, ինչևէ, երաժշտական գրականության մեջ չամրապնդվեց, թերևս որպեսզի շփոթմունք չառաջանա Հարությունյանի 1949 թ. գրած հանրահայտ սիմֆոնիկ «Տոնական նախերգանքի» հետ:

Դաշնամուրային գուգանվագների մեջ այս ստեղծագործությունն առանձնանում է բնագրում հարվածային գործիքների հավելմամբ, որն արվել է Հարությունյանի նախաձեռնությամբ (25. N 147): Այնուհանդերձ, այն հաճախ հնչում է նաև առանց հարվածայինների:

Պատմում է Ալեքսանդր Հարությունյանը. «1960-ին Առնոն ասաց. «Գոտիկ ջան, երկու դաշնամուրի համար մի բան էլ գրենք, լավ բան»: Եվ մենք մեկ շաբաթվա ընթացքում, Հայաստանի կոմպոզիտորների տան սրահում երկու դաշնամուրի համար գրեցինք «Տոնականը», որտեղ օգտագործեցինք նաև հարվածային գործիքներ» (11. էջ 70-71): 2000 թ. առանձին լույս տեսած հուշագրքում կարդում ենք. «Арно давно поговаривал о совместном написании еще одного произведения для 2-х фортепиано. Мы сочинили его в 1961 году, встречаясь в Союзе композиторов Армении, ибо для работы нам нужны были два инструмента. Произведение, названное нами «Праздничная», было небольшим по длительности, импульсивным и приподнятым по характеру. В отличие от «Армянской рапсодии» мы ввели в него также небольшой состав ударных. Несколько заострена была мелодическая сфера и метроритмика произведения. «Праздничная» впервые была исполнена в зале Союза композиторов Армении. В дальнейшем мы с Арно неоднократно играли ее в разных городах» (15. С. 54).

Հարությունյանի այս երկու հրապարակումներում արդեն ի հայտ եկող որոշակի տարաձայնությունը կարող էր շփոթության մեջ գցել և՛ Հարությունյանի, և՛ Բաբաջանյանի ստեղծագործական կյանքի պատմությունը հետազոտողներին: Բարեբախտաբար, ներկայումս փոքրիշատե հավաքված և պատրաստ է Առնո Բաբաջանյանի հոգվածների և հարցազրույցների մեքենագիր ժողովածու, որի կազմման ջրջանակներում առաջին անգամ պարբերական մամուլից և այլ աղբյուրներից հավաքված և առաջին անգամ ի մի բերվող նյութերը զգալի լույս են սփռում այս և այլ պատմագիտական հարցերի վրա: Այսպես, 1960 թվականի դեկտեմբերի սկզբին անցկացված մեկ հարցազրույցի ընթացքում Բաբաջանյանը հայտնում է որոշ ստեղծագործական նորություններ, որոնց թվում է հետևյալը. «Другое произведение, написанное [за последнее время] совместно с композитором А. Арутюняном, называется «Праздничная». Это музыкальная зарисовка для двух роялей и ударных инструментов, пронизанная бодрой жизнерадостностью, светлым оптимизмом, знаменующая собой ликование армянского народа, вдохновленного величественной программой коммунистического строительства» (17.):

Ավելորդ չի լինի մեջբերել նաև Սեդա Թաշյանի՝ 1961 թ. հրապարակած համառոտ տեղեկությունը. «Հենց վերջերս Մոսկվայի Հայաստանի 40-ամյակի առթիվ նրանք հեղինակեցին մի ինքնատիպ երկ նաև՝ երկու դաշնամուրի ու հարվածային գործիքների համար: Կենսուրախ տրամադրությամբ տոգորված այդ երկը կոչվում է «Տոնական»: Դա երաժշտական յուրօրինակ ուրվանկար է, իր մտահղացմամբ հետաքրքիր ու գրավիչ» (5. էջ 48): «Հենց վերջերս» բա-

* Վարդապարյան Մ.Յ., Մաթևոսյան Ռ. Մ. Առնո Բաբաջանյան //15 րոպեներ քիչ է: [Ռադիոհաղորդում]. – Ե., 2021. – 8 հուլիսի. //https://youtu.be/WtjxPZgn10I?si=5WABj3JeIZYjyAzY&t=1683

ռակապակցության առթիվ հավելենք, որ Թաշչյանի գրքույկը հանձնված է արտադրության 1961 թ. մայիսի 16-ին և ստորագրված է տպագրության սեպտեմբերի 4-ին: Դրանից կես տարի առաջ՝ Անահիտ (Արդա) Գրիգորյանի գրած «Арно Бабаджанян» ռուսալեզու կենսագրական գրքում «Տոնականն» առհասարակ հիշատակված չէ:

Եվս երկու խոսք առաջին կատարման առթիվ: Հարությունյանը պատմում է. «Праздничная» впервые прозвучала в зале Союза композиторов Армении», իսկ նույն գրքի, վերջում՝ իր ստեղծագործությունների ժամանակագրական ցուցակում կա մանրամասնում. «1961, Ереван, авторы и солисты Армянского симфонического оркестра» (15. էջ 139): Մյուս կողմից, եթե հիմք ընդունենք 1960 թվականը, որն այլևս պիտի համարել ապացուցված, ինչպես նաև Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 40-ամյակին նվիրված լինելու հանգամանքը (չնայած որ հրապարակված բնագրում այդպիսի նվիրում չկա), կարելի է ենթադրել, որ ևս մեկ կատարում կարող էր տեղի ունենալ 1960 թվականի դեկտեմբերի 1-ին Հայֆիլհարմոնիայի փոքր դահլիճում տեղի ունեցած՝ «Կատարում են կոմպոզիտորները» վերտառությամբ համերգի ժամանակ, որի ծրագրում ներառված էին Ալեքսանդր Հարությունյանի, Առնո Բաբաջանյանի և Էդվարդ Միրզոյանի ստեղծագործությունները (13.):

Խորհրդային տարիներին թողարկվել է երկու ձայնասկավառակ, որտեղ ներառված է «Տոնականը»: 1974 թվականին հրապարակված ձայնագրության կատարողներն են՝ Նորա Նովիկ, Բաֆֆի Խարաջանյան (դաշնամուր), Զիգիս Ռեզնակիս, Ազատ Հակոբյան (հարվածայիններ): 1976-ի ձայնագրության կատարողներն են՝ Գալինա և Յուլիա Տուրկինաներ (դաշնամուր), Ալլա Մամիկո, Վալենտին Մենգիրյով (հարվածայիններ): Վերջերս Հայաստանի հանրային ռադիոն հրապարակեց 1973 թ. ֆոնդային ձայնագրությունը, որը ներկայացնում է հեղինակային կատարում, և որտեղ հարվածային նվագամասերը կատարում են Ռոբերտ Միխայրյանը և Աշոտ Մինասյանը:

«Տոնականը» առանձին տպագրությամբ լույս է տեսել Մոսկվայում 1964 թ.: Սա միակ հրատարակությունն է, որ կարելի է հիմք ընդունել ապագա հրատարակությունների համար, որովհետև 1994 թ. Ճապոնական «Ձեն-Օն» ընկերության լույս ընծայած հրապարակումը, մի կողմից, ուղղակիորեն հիմնված է վերոհիշյալ միակ սովետական հրատարակության վրա, մյուս կողմից՝ այստեղ տեղ գտած շտկումները կրում են մասնակի բնույթ:

Պար

«Առնո Բաբաջանյանի հիշատակին» հիմնադրամի հայաստանյան մասնաճյուղի նախկինում հրապարակված վերոհիշյալ համառոտ տարեգրության մեջ այս ստեղծագործությունը կրում է 1942 թվագրումը, ընդ որում՝ Ալեքսանդր Հարությունյանը հիշատակվում է որպես համահեղինակ (1., 10. էջ 120): Բացի այդ՝ մի շարք հրապարակումներում (օրինակ՝ Վ. Սանթրյանի «Լույս պարզել» կենսագրական ակնարկը կամ «Երաժշտական Հայաստան» ամսագրի 2006 թ. N 4 հոբելյանական համարը) Հարությունյանն ինքն

է իրեն անվանում «Պարի» համահեղինակ: Այդ պատճառով հարկ ենք համարում որոշ մանրամասներ բերել նաև այս երկի պատմությունից:

Վերջինս բացակայում է ինչպես նրա ձեռագրերի արխիվում*, այնպես էլ 2000 թ. լույս տեսած հուշագրքի վերջում տեղ գտած երկերի ժամանակագրական ցուցակում, ինչպես նաև Հարությունյանի դաշնամուրային երաժշտության մասին Վ. Եդիգարյանի ուսումնասիրության մեջ:

Իսկ 1942 թվագրումը հաստատվում է, մեր վերծանած սևագիր պատառիկներից բացի, նաև հետևյալ փաստերով: 1942 թ. փետրվարին Բաբաջանյանը մասնակցել է Սարատովի կոնսերվատորիայում Բորիս Բեռլինի ուսանողների համերգին (24. էջ 40), իսկ որոշ ժամանակ անց իրավունք է ստացել վերադառնալ Երևան, որտեղ շարունակել է ուսումը որպես կոմպոզիտոր (Վարդգես Տալանի ղեկավարությամբ) և որպես դաշնակահար (Կոնստանտին Բզումովի ղեկավարությամբ): Այսինքն՝ Երևան վերադառնալու շրջանում է Բաբաջանյանը հնարավորություն ստացել վերադառնալ կոմպոզիտորական գործունեությանը՝ մինչ այդ Մոսկվայի կոնսերվատորիայում ուսանելու ընթացքում հարկադրված լինելով կենտրոնանալ կատարողական արվեստի վրա:

Այս երկի մասին որոշ տեղեկություն է հայտնել նաև Բաբաջանյանն ինքը՝ Բզումովի հիշատակին նվիրված հայտնի հոդվածում. «Однажды вдвоем с А. Арутюняном мы сыграли Игумнову мой «Танец» для двух фортепиано и услышали от него интереснейшие советы. Он подсказал нам то, что мне, автору, и не приходило в голову» (16. Շ. 73):

1943 թվականի հունվարի 16-ից 20-ը տեղի է ունեցել Երևանի կոնսերվատորիայի ուսանողների առաջին գիտական-կատարողական սեսիան՝ նվիրված հոկտեմբերյան հեղափոխության 25-րդ տարեդարձին (9. էջ 262): Այս սեսիայի, ընթացքում Բզումովի. դասարանից էլույթ են ունեցել Ա. Բաբաջանյանն ու Ալ. Հարությունյանը՝ համատեղ կատարելով Պարը երկու դաշնամուրի. համար (18. N 72): Եվս մեկ կատարում տեղի է ունեցել Անդրկովկասի, հանրապետությունների, սովետական երաժշտության տասնօրյակի, շրջանակներում 1944 թ. դեկտեմբերի. 18-ին Վրաց ֆիլհարմոնիայի Շ. Ռուսթավելու անվան դահլիճում (19.):

Բացի այս ամենը՝ Վ. Եդիգարյանն իր մենագրության մեջ հրապարակել է մի լուսանկար՝ հետևյալ մակագրությամբ. «Арно Бабаджанян и Александр Арутюнян исполняют «Танец» для двух фортепиано (Дом культуры Армении, Москва, 1946 г.):» Չնայած սրան՝ սովետահայ երաժշտական կյանքի ակադեմիական երկհատոր տարեգրության մեջ արձանագրված չէ 1946 թ. տեղի, ունեցած որևէ համերգ, որտեղ Բաբաջանյանն ու Հարությունյանը հանդես կգային համատեղ:

Ինչպես տեսնում ենք՝ այս ստեղծագործությունը հրապարակայնորեն հնչել է ոչ մեկ անգամ: Չնայած այդ փաստին՝ այն չի հրապարակվել. ավելին՝ որևէ ամբողջական ձեռագիր չի հայտնաբերվել մեզ հայտնի արխիվներից ոչ մեկում: Ճիշտ է՝ Երևանի Ե. Չարենցի

* Եսայան Ռ. Բ., [komitasph@gmail.com] Պատասխան նամակ

Ա. Անդրեասյանին [Էլ. փաստաթուղթ]. – 2018 թ. դեկտեմբերի 12:

անվ. գրականության և արվեստի թանգարանի Ա. Բաբաջանյանի. ֆոնդում՝ սևագրությունների բաժնում պահպանվում են մի. շարք պատառիկներ, երկու դաշնամուրի. համար, սակայն Բաբաջանյանի. դաշնամուրային երաժշտության հետազոտող, մոսկվաբնակ դաշնակարուհի և մանկավարժ Արաքսյա Հայրապետյանը պնդում է, որ դրանք բոլորը վերաբերում են դաշնամուրային Կոնցերտի երրորդ մասին*։ Հայրապետյանի հոդվածում կարդում ենք, որ այդ երրորդ մասը գրված է *Fis-dur* տոնայնության մեջ (12. էջ 38)։ Եվ իսկապես, ԳԱԹ-ում պահվող հիշյալ պատառիկները ներկայանում են հենց այդ տոնայնությամբ։ Բացառություն են երկու պատառիկ, որոնք, մեր խորին համոզմամբ, առնչություն չունեն այդ Կոնցերտի հետ։

Բացատրենք։

Առնո Բաբաջանյանի դաշնամուրային Կոնցերտի ստեղծման և կատարումների պատմությունը հանգամանորեն արձանագրված է սովետական մամուլում։ Այսպես, 1944թ. դեկտեմբերի 19-ին՝ հիշյալ Տասնօրյակի երրորդ համերգին ներկայացվել է կոնցերտի առաջին մասը միայն (20.)։ «Ավանգարդ» թերթի 1945 թվականի օգոստոսի 5-ի համարից տեղեկանում ենք, որ «Ա. Բաբաջանյանը աշխատում է սիմֆոնիկ օրկեստրի նվագակցությամբ դաշնամուրային կոնցերտի վրա, որի առաջին մասն արդեն ավարտել է և շուտով կավարտի երկրորդ ու երրորդ մասերը» (4.)։ Երրորդ մասը հնչեց 1945 թ. նոյեմբերի 14-ին Երևանում (8.)։ Մնացած պատմագիտական մանրամասները կներկայացվեն Բաբաջանյանի երկերի ժողովածուի համապատասխան հատորներում (հ. 8՝ պարտիտուր, հ. 10, գ.1՝ կլավիր), որոնց պատրաստումը վստահել ենք Հայրապետյանին։ Այս ամենին ի հակադրումն հիշյալ երկու պատառիկներից վերջինը (ԳԱԹ Բաբաջանյանի ֆոնդ, N 632) կրում է *Кончил 5/XII42 г.* նշումը՝

Այնուհետև։ Արդեն տեսանք, որ Կոնցերտի երրորդ մասը գրված է *Fis-dur* տոնայնությամբ։ Այս երկու պատառիկները (631, 632) չունեն բանալի նշան, ուստի այն վերծանելու համար հարկավոր եղավ դիմել հենց բնագրում՝ նոտաների մոտ դրված ալտերացիայի նշաններին։ Արդյունքն այն է, որ այս երկու պատառիկներին հարմար է մեկ և միակ տոնայնություն՝ դո-դիեզ մաժոր *Cis-dur*՝

Ի դեպ՝ ջութակահարուհի և մանկավարժ Նունե Մելիքյանի վերջերս լույս ընծայած «*Arno Babadjanian. An Armenian Beat in Soviet Time*» մենագրության մեջ տեղ գտած՝ երկերի ժանրային-ժամանակագրական ցուցակում, որ Մելիքյանի խնդրանքով կազմել էր տողերիս հեղինակը, այս «Պարք» հիշատակվում է «*C-sharp major*» տոնայնությամբ (30. p. 259)։ Բնչքան էլ այդ ցուցակն ունի որոշ բացթողումներ և այլ թերություններ, որոնք չենք ժխտում (ինչպես և չեն կարող ժխտվել հենց գրքում տեղ գտած հարյուրավոր փաստական սխալներն ու այլ աղաղակող թերությունները, որոնք առանձին խիստ քննադատության նյութ են), այդ երկու պատառիկների պատկանելը 1942 թ. «Պարին» և վերջինիս *Cis-dur* տոնայնությամբ գրված լինելը համարում ենք կասկածից վեր։

Այսուհանդերձ, «Պարն» առայժմ հայտնի է միայն այս

երկու պատառիկներով։ Ամբողջական՝ թեկուզև ոչ մաքրագիր ձեռագրի ի հայտ գալու վրա առայժմ մնում է հուսալ։

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳԻՎԱՆԱՌԻԹՅՈՒՆ

1. Առնո Բաբաջանյանի կենսագրությունը. //Արվեստ. - Երևան, 1996-1997. [Հատուկ թողարկում]. - էջ 4։
2. *Ավետիսյան Զ. Վ.* Տեքստաբանություն։ Դասագիրք. - Ե., 2008։
3. Երևանի Ստալինյան ընտրական օկրուգի ընտրողների նախընտրական ժողովում. / (ՀՀԳ) //Ավանգարդ. - 1950. - 11 մարտի, էջ 1։
4. Երիտասարդ կոմպոզիտորները պանծալի 25-ամյակին. //Ավանգարդ. - 1945. - 5 օգոստոսի, էջ 4։
5. *Թաշչյան Ս. Ս.* Առնո Բաբաջանյան. - Երևան, 1961։
6. Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի նստաշրջանում. / (Արմենպրես) //Հայաստանի Հանրապետություն. - 1991, 2 Յուլիս. - էջ 1։
7. ՀԽՍՀ ժողովուրդի որոշումը՝ ՀԽՍՀ հիմք ստեղծող բանաստեղծներին ու կոմպոզիտորներին պարգևատրելու մասին. [16 հոկտեմբերի 1945 թ.] //Բանբեր Հայաստանի արխիվների. - 2004. - N 1. - էջ 98-99։
8. Հոբեյանական համերգներ։ Սիմֆոնիկ համերգ. //Սովետական Հայաստան. - 1945. - 16 նոյեմբերի. - էջ 4։
9. *Մազմանյան Ռ. Ս.* Սովետահայ երաժշտական կյանքի տարեգրություն. Հատոր 1։ 1920-1945. - Երևան, 1979։
10. Մեր Առնոն։ Հուշավրժ. - Ե., 2006։
11. *Սանթրյան Վ. Ա.* Լույս պարզել. - Ե., 1986։
12. *Այրապետյան Ա. Ա.*, Неизвестный концерт Арно Бабаджаняна. //Музыкаведение. — М., 2012. — N 10. — С. 35-46.
13. Армфилармония. Малый концертный зал. 1 декабря. Концерт «Исполняют композиторы». [Афиша] //Коммунист. — 1960. — 1 декабря. — С. 4.
14. *Арутюнян А. Г.*, Арно. //Музыкальная Армения. — 2006. — N 4. — С. 11-13.
15. *Арутюнян А. Г.* Воспоминания. — Ер., 2000.
16. *Бабаджанян А. А.* Он учил музыке. //Советская музыка. — 1973. — N 5. — С. 71-74.
17. *Бабаджанян А. А.* «Песни, славящие Родину». (Беседа с композитором) /Н. Мовсесян //Коммунист. — 1960. — 11 декабря. — С. 4.
18. *Будагян А. Г.*, Евгения Хосровян в документах, высказываниях и фотографиях. — Ер., 2019.
19. Декада музыки Закавказских республик. //Коммунист. — 1944. — 20 декабря. — С. 2.

* Ա. Հայրապետյանի հետ տողերիս հեղինակի անձնական

նամակագրությունից (2021 թ. հուլիսի 7)։

20. Декада музыки закавказских республик. //Коммунист. — 1944. — 22 декабря. — С. 4.
21. Мирзоян Э. М. Фрагменты. — Ер., 2005.
22. Мягкова С. И., Ютяева А. В. Композиторский тандем в «Армянской рапсодии» //Наука, образование и инновации. Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции. (Казань, 12 июля 2017 г.) 4.3 — Стерлитамак, 2017. — С. 202-205.
23. Нестьев И. В., Композиторская молодежь Армении. //Советская музыка, — 1950. — N 11. — С. 24-32.
24. Режиссура игры на фортепиано. Б. М. Берлин: Сборник статей. — М., 2006.
25. Тероганян М. И., Арно Бабаджанян. Монография. — М., 2001.
26. Хараджанян Р. И., Фортепианное творчество Арама Хачатуряна. — Ер., 1973.
27. Хачатурян А. И. Собрание сочинений. Том 16. Произведения для двух фортепиано. — М., 1982.
28. Худоян А. Г., Воспоминания. — Ер., 2001
29. Шавердян А. И., Музыка Армении в период Отечественной Войны. //Советская музыка. — 1980. — N 5. — С. 23-24.
30. Melikyan N. M., Arno Babadjanian: An Armenian Beat in Soviet Time. — Yerevan, 2024.
- The life and work of Arno Babajanian. //Arvest. — Yerevan, 1996-1997. [Special Issue]. — p. 4.
- Avetisyan Z. V., Textual Criticism. Textbook. — Yerevan, 2008
- At the Pre-Election Meeting with Voters of the Yerevan 'Stalin' Electoral District. //Armenian Telegraph Agency)
- //Avangard. — Yerevan, 1950. — 11 March. — p.1.
- Young Composers Towards the Glorious 25th Anniversary. //Avangard. — Yerevan, 1945. — 5 August. — p.4.
- Tashchyan S. S., Arno Babajanian. — Yerevan, 1961.
- At the Session of the Supreme Council of the Republic of Armenia. //Armenpress) //Hayastani Hanrapetutyun. — 1991. — 2 July. — p.1.
- Decree of the Council of People's Commissars of the Armenian SSR on Rewarding the Poets and Composers Who Created the State Anthem of the Armenian SSR. [16 October 1945] //Bulletin of Armenian Archives. — 2004. — N 1. — pp. 98-99.
- Jubilee Concerts. Symphony Concert. //Sovetakan Hayastan. — 1945. — 16 November. — p.4.
- Mazmnyan R. M., Chronicle of Soviet Armenian Musical Life. Volume 1: 1920-1945. — Yerevan, 1979.
- Our Arno. Album-Memoire. — Yerevan, 2006.
- Santryan V. A., Give Light. — Yerevan, 1986.
- Ayrapetyan A. A., An Unknown Concerto of Arno Babadjanian. //Muzykovedenie. — Moscow, 2012. — N 10. — pp. 35-46.
- Armenian Philharmonic. Small Concert Hall. 1 December. Concert "Composers — Performers". [Advertisement] //Kommunist. — Yerevan, 1960. — 1 December. — p.4.
- Arutiunian A. G., Arno. //Musical Armenia. — 2006. — N 4. — pp.11-13.
- Arutiunian A.G., Memories. — Yerevan, 2000.
- Babajanian A.H., He Taught Music. //Sovetskaya Muzyka. — 1973. — N5. — pp.71-74.
- Babajanian A.H., "Songs, Glorifying the Motherland". (Interview with the Composer) /N. Movsesian //Kommunist. — Yerevan, 1960. — 11 December. — p.4.
- Budaghyan A. G., Yevgenia Khosrovyan in Documents, Statements and Photographs. — Yerevan, 2019.
- Decade of the Music of the Transcaucasian Republics. //Kommunist. — Yerevan, 1944. — 20 December. — p.2.
- Decade of the Music of the Transcaucasian Republics. //Kommunist. — 1944. — 22 December. — p.4.
- Mirzoyan E. M., Fragments. — Yerevan, 2005.
- Myagkova S. I., Yutyayeva A.V. Composer Tandem in the "Armenian Rhapsody" //Наука, Образование и Innovatzii. Collection of Articles from the International Scientific and Practical Conference (Kazan, 12 July 2017). Volume 3. — Sterlitamak, 2017. — pp.202-205
- Nestyev I. V., The Composers' Youth of Armenia. //Sovetskaya Muzyka. — 1950. — ?11. — p. 24-32.
- Directing the Piano Performance. Boris Berlin: Collection of Articles. — Moscow, 2006.
- Terohanyan M. I., Arno Babajanian. Monograph. — Moscow, 2001.
- Kharadzhanian R. I., Piano Music of Aram Khachaturian. — Yerevan, 1973.
- Khachaturian A. I., Collected Works. Volume 16. Works for Two Pianos. — Moscow, 1982.
- Khudoyan A. G., Memories. — Yerevan, 2001.
- Shahversyan A. I., The Music of Armenia in the Period of the Patriotic War. //Sovetskaya Muzyka. — 1980. — N 5. — pp. 23-24.
- Melikyan N. M., Arno Babadjanian: An Armenian Beat in Soviet Time. — Yerevan, 2024.

REFERENCES

1. Ar'no Babajanyani kensagruthyun?. //Arvest. — Yer., 1996-1997. [Hatuk thogharkum]. — ejj 4.
2. Avetisyan Z. V., Teqstabanuthyun. Dasagirq. — Yer., 2008.
3. Yerevani Stalinyan yntrakan okrugy yntroghneri nakhyntrakan zhoghovum. / (HHG) //Avangard. — 1950. — 11 marti. — ejj 1.
4. Yeritasard kompozitorneri pantsali 25-amyakin. //Avangard. — 1945. — 5 ogostosi. — ejj 4
5. Tashchyan S. S. Arno Babajanyan. — Yer., 1961.
6. Hayastani Hanrapetuthyan Geraguyn khorhrdi nstashrjanum. / (Armenpres) //Hayastani Hanrapetuthyun. — 1991. — 2 Hulis. — ejj 1.
6. H.KH.S.H. Joghkomkhorhi voroshumy H.KH.S.H. himn? steghtsogh banasteghtsnerin u kompozitornerin pargvatrelu masin. [16 hoktemberi 1945 th.] //Banber Hayastani arkhiyneri. — 2004. — N 1. — ejj 98-99.
7. Hobelyanakan hamergnerer Simfonik hamerg. //Sovetakan Hayastan. — 1945. — 16 noyemberi. — ejj 4.
8. Mazmnyan R. M., Sovetahay yezazhshtakan kyanqi taregruthyun. Hator 1J 1920-1945. — Ye., 1979.
9. Mer Arnon J Hushalbom. — Ye., 2006.
10. Santhryan V. A., Luys pargevel. — Ye., 1986.
11. Ayrapetyan A. A., Neizvestnyj kontzert Arno Babadzhanyana. //Muzykovedenie. — N., 2012. — ?10. — S. 35-46.
- Armfilarmoniya. Malyj kontzertnyj zal. 1 dekabrya. Kontzert Ispolnyayut kompozitory: [Afisha] //Kommunist. — 1960. — 1 dekabrya. — S. 4.
12. Arutyunyan A. G., Arno. //Muzykal'naya Armeniya. — 2006. — N 4. — S. 11-13
13. Arutyunyan A. G., Vospominaniya. — Yer., 2000.
14. Babadzhanyan A. A., On uchil muzyke. //Sovetskaya muzyka. — 1973. — N5. — S. 71-74
15. Babadzhanyan A. A., Pesni, slavyashchie Rodinu: (Beseda s kompozitorom) /N. Movsesyan //Kommunist. — 1960. — 11 dekabrya. — S. 4
16. Budagyan A. G., Yevgeniya Khosrovyan v dokumentakh, vyskazyvaniyakh i fotografiyakh. — Yer., 2019.
17. Dekada muzyki Zakavkazskikh respublik. //Kommunist. — 1944. — 20 dekabrya. — S. 2
18. Dekada muzyki zakavkazskikh respublik. //Kommunist. — 1944. — 22 dekabrya. — N. 4
19. Mirzoyan Ej. M., Fragmenty. — Yer., 2005
20. Myagkova S. I., Yutyayeva A.V. Kompozitorskij tandem v Armyanskoy rapsodii: //Наука, образование и innovatzii. Sbornik statej po itogam Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferentsii. (Kazan, 12 iulya 2017g.) — Sterlitamak, 2017. — S. 202-205.
21. Nestyev I. V., Kompozitorskaya molodeozh? Armenii. //Sovetskaya muzyka. — 1950. — N 11. — S. 24-32
22. Rezhissura igry na fortepiano. M.B. Berlin: Sbornik statej. — M., 2006.
23. Teroganyan M. I., Arno Babadzhanyan. Monografiya. — M., 2001.

24. Kharadzhanyan R. I., Fortepiannoe tvorchestvo Arama Khachaturyana. — Yer., 1973.
25. Khachaturyan A. I., Sobraie sochinenij. Tom 16. Proizvedeniya dlya dvukh fortepiano. — M., 1982
26. Khudoyan A. G., Vospomaniya. — Yer., 2001
27. Shaverdyan A. I., Muzyka Armenii v period Otechestvennoj Vojny. // Sovetskaya muzyka. — 1980. — 75. — S. 23-24
28. Melikyan N. M., Arno Babadjanian: An Armenian Beat in Soviet Time. — Yer., 2024.

Арутюнян А. Г., Бабаджанян А. А. Сталин. [архивная запись на арм. яз.] http://sovmusic.ru/sam_download.ph7fna_me=s17671

Եսայան Բ. Բ. [\[komitasph@gmail.com\]](mailto:komitasph@gmail.com) Պատասխան նամակ Ա. Անդրեասյանին [Էլ. փաստաթուղթ]. - 2018 թ. դեկտեմբերի 12: Վարդապարյան Մ. Յ., Մաթևոսյան Բ. Մ. Առնո Բաբաջանյան //15 րոպեն քիչ է: [Ռադիոհաղորդում]. - Ե., 2021. - 8 հուլիսի <https://youtu.be/WtjxPZgnl0I?si=5WABj3JeIZYjyAzY&t=1683>
Ա. Հայրապետյանի հետ տողերիս հեղինակի անձնական նամակագրությունից (2021 թ. հուլիսի 7):

ԱՅԼ ՀՂՈՒՄՆԵՐ

Հեղինակի մասին. ԱՐՏՅՈՄ ԳԵՐԱՍԻՄՈՎԻՇ ԱՆԴՐԵԱՍՅԱՆ (ծն. 10.01.1997, Վանաձոր), արվեստի պատմաբան: Ավարտել է Վանաձորի Տ. Չուխաջյանի անվ. արվեստի դպրոցի դաշնամուրի բաժինը (2012, գերազանցությամբ): Մայաթ-Նովայի անվ. N 10 ավագ դպրոցը (2013), Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի արվեստաբանության բաժինը (բակալավրիատ՝ 2017, մագիստրատուրա՝ 2019, գերազանցությամբ): 2013-19 թթ. հանդես է եկել ԵՊՀ մշակույթի կենտրոնում որպես դաշնակահար, կոմպոզիտոր, զործիքավորող և խմբագիր՝ մասնակցելով տարբեր հանրապետական մրցույթների և փառատոնների և արժանանալով պատվավոր մրցանակների: 2019 թ.-ից «Առնո Բաբաջանյանի հիշատակին» միջազգային հիմնադրամի գիտահետազոտական գծով փոխնախագահն է: Նրա ընդհանուր խմբագրությամբ Մոսկվայում հրատարակության է պատրաստվում Բաբաջանյանի երկերի գիտական լիակատար ժողովածուն: Որպես երաժշտական խմբագիր՝ հրատարակության է պատրաստել մի շարք ժողովածուներ՝ «Անկախության սերնդի ձայնը» (ԵՊՀ, 2018), «Քնար Համալսարանի» (ԵՊՀ, 2019), «Պիեսների սցենարական մշակումներ» (ԵՊՀ, 2021), «Ռուսաստանյան և խորհրդային հայազգի կոմպոզիտորների դաշնամուրային պիեսների ժողովածու» (Մոսկվա: «ԺՈՐԱԿՊՈԿ ԻՆՏԵՆՏԿՐԻԵ հիմնադրամ, 2025): Հեղինակ է 20-ից ավելի հոդվածների և գրախոսությունների, որոնք հրապարակվել են հայկական և ռուսական արվեստագիտական մամուլում: Գիտական հետաքրքրությունների շրջանակում են դասական երաժշտության պատմությունը և տեքստաբանությունը:

Об авторе: АРТЕМ ГЕРАСИМОВИЧ АНДРЕАСЯН (р. 10.01.1997, Ванадзор), историк искусства. Окончил ванадзорскую школу искусств им. Т. Чухаджяна по классу фортепиано (2012, с отличием), старшую школу N10 им. Саят-Новы (2013), Ереванский государственный университет по факультету истории по отделению искусствоведения (в 2013 — бакалавриат, в 2019 — магистратуру, с отличием). С 2013 по 2019 годы выступал в Центре культуры ЕГУ как пианист, композитор, аранжировщик и редактор, участвуя в различных республиканских конкурсах и фестивалях и завоевывая почетные награды. С 2019 г. является вице-президентом Международного Фонда памяти Арно Бабаджаняна по научно-исследовательской деятельности и главным редактором научного полного собрания сочинений Бабаджаняна, которое готовится к изданию в Москве. Является музыкальным редактором следующих изданий: «Голос поколения независимости» (ЕГУ, 2018), «Лири университетская» (ЕГУ, 2019), «Сценарные обработки пьес» (ЕГУ, 2021), «Сборник фортепианных пьес российских и советских композиторов армянского происхождения» (Москва: Фонд «Наследие и прогресс», 2025). Автор свыше 20-и статей и рецензий, которые опубликованы в армянской и российской искусствоведческой прессе. Его научные интересы включают историю классической музыки и текстологию.

About the author: ARTYOM GERASIM ANDREASYAN (b. 10.01.1997, Vanadzor), art historian. Graduated from the Piano department at Vanadzor School of Arts after T. Tchouhadjian in 2012 with honors. Graduated from the High School #10 after Sayat-Nova in 2013. Graduated from the Department of History and Theory of Armenian Arts at the Faculty of History at Yerevan State University, receiving the bachelor's degree in 2017 and the master's degree in 2019 with honors. From 2013 to 2019 he was a member of the YSU Culture Centre as pianist, composer, arranger and editor, participating in various republican contests and festivals and receiving honorary awards. Since 2019, he has been vice-president of the Arno Babajanian International Foundation for scholarly research and Editor-in-chief of the scholarly edition of the Complete works of Babajanian (to be published in Moscow). Under his musical editorship, the following anthologies have been published: "The Voice of the Independence Generation" (YSU, 2018), "Universitarian Lyre" (YSU, 2019), "Arrangements of Theatre Plays" (2021), "Collection of Piano Pieces by Russian and Soviet Composers of Armenian Origin" (Moscow: "Heritage and Progress" Foundation, 2025). Author of more than 20 articles and reviews published in the Armenian and Russian art-critic press. His research interests include classical music history and text-criticism. He is the editor of the following anthologies, published at YSU — "The Voice of the Independence Generation" (2018), "Universitarian Lyre" (2019), "Arrangements of Theatre Plays" (2021).